

ANDREAS PANNONIUS ÉNEKEK ÉNEKE KOMMENTÁRJÁNAK PROLÓGUSA A KÖZÉPKORI KOMMENTÁRELŐSZAVAK TÜKRÉBEN

KERTÉSZ BALÁZSNÉ

A középkor folyamán keletkezett bibliakommentárok előszavai a késő antikvitás szövegmagyarázatainak mintájára és hatására alakultak ki. A filozófiai, grammatikai, retorikai vagy jogi szövegek értelmezési szempontjai nagyban befolyásolták azokat a témaköröket, amelyeket egy bibliai könyv értelmezése kapcsán figyelembe kellett venni.

A középkori kommentáriródalom három különböző előszótípust használt, ezek közül az úgynevezett C-típusú prológus terjedt el a legszélesebb körben: a 12. századtól poétikai, orvosi, jogi és teológiai művek előszavaként is megjelent, a bibliakommentárok bevezetőinek pedig alapformájává vált.¹ Széleskörű elterjedtsége Európa nyugati részén Boëthiusnak köszönhető: Porphyrios *Eisagogé*-jához írt *Magyarázata* elején jelenik meg először a C-típusú prológus elődje.² A mű előszavában érintett hat témakör (*operis intentio; utilitas; ordo; si eius cuius esse opus dicitur germanus propriusque liber est; operis inscriptio; ad quam partem philosophiae cuiuscumque libri ducatur intentio*) a későbbiekben minden filozófiai mű prológusában szerepelt. A boëthiusi hat téma a 12. századra más prológusfajták hatására módosult, kibővült, így a C-típusú prológusnak nyolc jellemző tartalmi egysége alakult ki (*titulus; nomen auctoris; intentio auctoris; materia libri; modus agendi; ordo libri; utilitas; cui parti philosophiae supponitur*).

¹ A. J. Minnis, *Medieval Theory of Authorship. Scholastic Literary Attitudes in the Later Middle Ages*, Wildwood House, 1988, 41.

² Jankovits László, *Accessus ad Janum. A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében*, Balassi Kiadó, Budapest, 2002, 17.

Andreas Pannonius, a magyar származású, Itáliában élő karthauzi szerzetes az 1460-as évek folyamán állította össze az Énekek énekéhez írott kommentárját, az *Expositio super Cantica canticorum*-ot. A kommentár egyetlen szövegtanúja, egy a ferrarai San Cristoforo karthauzi kolostorban készült 1505-ös másolat, éppen a Prologus végén és az Énekek éneke 1,1-hez írt magyarázat elején csonkult.³ A másodréti méretű kézirat egyetlen hiányzó lapja (fol. 6) tartalmazhatott olyan információkat, amelyek feltárása, illetve kikövetkeztetése más középkori Énekek éneke-kommentárok előszavainak összehasonlító elemzésével és a C-típusú prologus tartalmi egységeinek vizsgálatával válhat csak lehetségessé.

Mivel a 12. századtól a bibliai exegézis népszerű témájává válik az Énekek éneke magyarázata, az Énekek éneke-kommentárok megszorodó száma miatt ki kellett választanom azokat az előszókat, amelyeket bevonok a vizsgálatokba. Alapvető jelentőségű Órigenés Énekek énekéhez írt kommentárjának előszava, hiszen fennmaradt exegétikai munkájának töredékeiből sokat merített a középkori kommentáriróladalom.⁴ A fennmaradt mű nemcsak szövegtérképezői módszert és interpretációs lehetőséget adott a későbbi exegétáknak, hanem egy olyan, terjedelmes előszót is, amelynek gondolatai hatással voltak a középkori Énekek éneke-magyarázatok előszavaira. Órigenés prologusában nyolc nagyobb témakört tárgyal, célja, hogy az olvasó számára kulcsot adjon a bibliai szöveg mögöttes tartalmának feltárásához. A nyolc témakör tárgyalásuk sorrendjében a következő: az Énekek éneke műfaja; az Énekek éneke csak a hitükben már megerősödött keresztényeknek ajánlható; a szerelem fogalma a pogány görögöknél; minden emberben egy belső és egy külső ember lakik; a 'szerelem' kifejezés a Szentírásban; Salamon három könyve; az Énekek éneke címének magyarázata; Salamon mint az Énekek éneke szerzője.

Órigenés témaköreinek egy része kiválóan illeszkedik a C-típusú előszavak tartalmi egységeihez: szerepel köztük a *titulus*; a *nomen auctoris*; a *materia libri*; a *modus agendi* valamint a *cui parti philosophiae supponitur*. Ez is közrejátszhatott abban, hogy a középkor folyamán Órigenés előszavának elemeit könnyű volt adaptálni más Énekek éneke-kommentárokhoz.

Órigenés a *titulus* elemzésekor sorra veszi azokat az énekeket, amelyek az Ószövettség különböző helyein szerepelnek; véleménye szerint ezeknél az angyalok és próféták dalainál feljebb való magának a völegénynek, azaz Krisztusnak az éneke. Értelmezésének hatása megfigyelhető Honorius Augustodunensis *Expositio in Cantica canticorum*-ának előszavában: a *titulus* elemzésekor ő is ószövettségi énekekkel veti össze az Éne-

³ A kéziratot az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi, jelzete: Cod. Lat. 443.

⁴ Órigenész, *Kommentár az Énekek énekéhez*, fordította, a bevezetőt, a bibliográfiát és a jegyzeteket készítette Pesty Mónika, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1993, 19.

kek énekét.⁵ Órigenés a *nomen auctoris* témája kapcsán elemzi Salamon nevét: Salamon, a békességet hozó (*Pacificus*), számos későbbi kommentár eleme; az ugyancsak Órigenéstől származó tipológia, azaz Salamon mint Krisztus előképe pedig a középkori Énekek éneke-értelmezések kiindulópontjává vált. A *materia libri* Órigenésnél röviden összefoglalva az a szerelem, amelyet a menyasszony, azaz az emberi lélek érez vőlegénye, azaz Krisztus iránt. A későbbi kommentárok elsősorban ekkleziológiai és a mariológiai síkon értelmezték az Énekek énekét. Az előbbi esetében a vőlegény Krisztust, a menyasszony pedig az Egyházat jelenti. Az utóbbi, Szent Ambrustól eredeztethető értelmezés szerint az Énekek éneke-beli menyasszony Szűz Mária, a vőlegény Krisztus, menyegzőjük pedig Krisztus megtestesülése, az *incarnatio*. A *modus agendi*, azaz a műfaj meghatározása Órigenésnél a drámai formában (*comico stilo*) írt epithalamion, vagyis olyan menyegzői ének, amelyet váltakozva négy szereplő ad elő. Órigenés definícióját számos középkori Énekek éneke-magyarázat – köztük Andreas Pannoniusé – átvette. A *cui parti philosophiae supponitur* órigenési értelmezése szerint Salamon három könyve a filozófia három ágának felel meg, azaz a Példabeszédek az etikának, a Prédikátor könyve a fizikának és az Énekek éneke a teóriának. A három salomoni könyv megfeleltetése a filozófia három különböző ágának szintén gyakori eleme a későbbi Énekek éneke-kommentároknak. Csak hogy néhány példát említsek a teljesség igénye nélkül: Honorius Augustodunensis *Expositio in Cantica canticorum*-a; a *Glossa Ordinaria* előszava az Énekek énekéhez; Laon-i Anzelm *Enarrationes in Cantica canticorum*-a.

Andreas Pannonius saját prológusában szövegrészletekkel bizonyíthatóan két Énekek éneke-előszót használt: Haimo von Auxerre *Commentarium in Cantica canticorum* című művét és Nicolaus de Lyra *Postilla super Cantica canticorum*-ának bevezetőjét. Ifj. Horváth János úgy véli, hogy Nicolaus de Lyra mellett az M. Aurelius Cassiodorusnak tulajdonított *Expositio in Cantica canticorum* prológusát építette bele Andreas Pannonius a saját előszavába.⁶ Ifj. Horváth megállapítása szerint a két mű között semmi egyéb érintkezés nincs. A bizonytalan szerzőségű kommentárt Cassiodorus mellett tulajdonították Haimo von Halberstadtnak, Remigius Altissiodorensisnek, Haimo von Auxerre-nek valamint Aquinói Szent Tamásnak is. Jól bizonyítja a zűrzavart, hogy a Patrologia Latina sorozat ugyanazt a kommentárt 70. kötetében Cassiodorusnak tulajdonítva közölte,⁷ a 117. kötetben pedig Haimo von Halberstadt szerzősége alatt.⁸ Az igazságot egyik verzió sem képviseli, a kommentár szerzője a legnagyobb valószínűséggel Haimo von Auxerre bencés szerzetes a 9. századból a tudomány legújabb állása

⁵ Honorius Augustodunensis, *Expositio in Cantica canticorum*, PL 172. c. 350.

⁶ Ifj. Horváth János, „Andreas Pannonius Cantica canticorum kommentárjának forrásai”, *Egyetemes Philológiai Közlöny* 66 (1942), 261.

⁷ PL 70. cc. 1055–1106.

⁸ PL 117. cc. 295–358.

szerint.⁹ Haimo rövidke előszavát valóban átveszi Andreas Pannonius, ifj. Hotváthnak az a megállapítása azonban, hogy ezen kívül a két mű között nincs szövegegyezés, nem állja meg a helyét. Andreas Pannonius forrásaival kapcsolatban végzett, bár még lezáratlan kutatásaim szerint Haimo kommentárja alapforrása a magyar származású karthauzi Énekek éneke-magyarázatának: ezt jól mutatják azok a rövidebb átvételek, amelyek Andreas Pannonius *Expositio*-jának különböző pontjain lelhetők fel, illetve a két szöveg stilisztikai hasonlósága.

Haimo szűkszavú, csak a legszükségesebb adatokra támaszkodó prológusa mellett egy hosszabb, összefüggő részletet emelt át előszavába Andreas Pannonius Nicolaus de Lyra *Postilla super Cantica canticorum*-ának bevezetőjéből.¹⁰ Lyra prológusa kevéssé követi a C-típusú előszavak hagyományos tartalmi egységeit, nála nagy hangsúly kerül az Énekek éneke értelmezésének tudománytörténetére. A szöveg betű szerinti értelmezésében Salamon és Szulamit szerelméről szól a bibliai könyv. Ezt az elsődleges jelentést mind a zsidó, mind a keresztény exegéták másképp értelmezik: az előbbiek szerint Isten a választott népe iránti szeretetéről szól, az utóbbiak Krisztus és az egyház szeretetét látják benne. Azaz Andreas Pannonius Nicolaus de Lyra részletét a kommentárjában a hivatalos zsidó értelmezés, valamint a keresztény Énekek éneke-exegézisen belül az ekkleziológiai magyarázat bemutatására használja fel.

A Lyrától származó szövegrészlet folytatásaként a karthauzi szerző a másik keresztény értelmezési lehetőséget, az Énekek éneke mariológiai magyarázatát készül bemutatni. Az előszó szövege sajnálatosan éppen ennél a résznél szakad meg, azon a ponton, ahol valószínűleg Andreas Pannonius Énekek éneke-kommentárjának értelmezési kulcsa következett. A fennmaradt szövegrészletből annyi látszik, hogy a szerző igyekezett hangsúlyozni a mariológiai értelmezés hivatalos egyházi voltát. Miért volt erre szükség? Mert kommentárját Szűz Mária tiszteletének szenteli – derül ki prológusa első és második bekezdéséből, és továbbá azért, mert művét az *immaculata conceptio* védelmének szolgálatába kívánja állítani. Talán éppen ez a részlet lehet az, amely az előszó végéről elveszett. Bizonyítékul szolgál rá, hogy Andreas Pannonius magában a kommentárban egy terjedelmes magyarázatot közöl az Énekek éneke 2,2 verséhez az *immaculata conceptio* védelmében, valamint az, hogy a Szeplőtelen Fogantatás témája aktuális volt Andreas Pannonius korában, a 15. század második felében. A vita központi kérdése az volt, hogy Szűz Mária fogantatása pillanatában mentesült-e az eredendő

⁹ Friedrich Ohly, *Hohelied-Studien. Grundzüge einer Geschichte der Hoheliedauslegung des Abendlandes bis um 1200*, F. Steiner, Wiesbaden, 1958, 73–75; Nigel F. Palmer, „Williram von Ebersberg: Expositio in Cantica Canticorum und das 'Commentarium in Cantica Canticorum' Haimos von Auxerre”, *Medium Aevum* 74 (2005), 1.

¹⁰ Ifj. Horváth, *i. m.* (vö. 6. j.), 265–266.

büntől. Az újra és újra fellángoló vitában a ferencesek és a remeterendek, például a karthauziak képviselték a szeplőtelen fogantatás tanát.¹¹

Andreas Pannonius prológusának fennmaradt részét, amelyet a tanulmány végén közlök, kilenc bekezdésre tagoltam, ezek témája, egybevetve a C-típusú prológus tartalmi egységeivel, a következő: az első bekezdés a segélykérés, melyben a szerző azért könyörög Istenhez, hogy Szűz Máriáról hasznos művet tudjon alkotni.

A második bekezdésben megokolja, hogy miért van szükség az ő írására még akkor is, ha már annyi nagyszerű Énekek éneke-kommentár keletkezett: a Szent Szület nem lehet eleget dicsérni.

A harmadik bekezdésben a mű témáját (*materia libri*) mutatja be Andreas Pannonius röviden: arról a menyegzőről szól az Énekek éneke, amelynek során egyesült egymással Krisztusban az isteni és az emberi természet. A menyegző helyszíne pedig a Szent Szűz anyaméhe. Érdeemes megjegyezni, hogy az *intentio auctoris*, azaz a szerző szándékának bemutatása a középkori Énekek éneke-kommentárok esetében szinte teljesen okafogyottá válik, hiszen az exegéták meggyőződése, hogy ezt a bibliai könyvet Salamon nem mint szuverén szerző írta, hanem a Szentlélek sugalmazására. Így a szerzőnek nem is lehetett önálló szándéka.

A negyedik bekezdés a *titulus*, az Énekek éneke cím magyarázata. Itt Andreas Pannonius az Órigenéstől eredeztethető kommentárirói hagyományra bízva magát egy – Haimo von Auxerre-től származó – mondattal eleget is tesz a cím elemzésének.

Az ötödik bekezdés a *modus agendi*, azaz a kommentált mű stilisztikai és retorikai eszközeinek témakörét érinti. Itt Andreas Pannonius egyetlen rövid tagmondatban – szintén Haimo von Auxerre alapján – utal a mű műfajára (*epithalamion*) és párbeszéd formájára (*quasi enim comico stilo compositus est*), követve ezzel a nyugati egyházban széles körben elterjedt órigenési hagyományt.¹² Az Órigenéstől származó műfajmeghatározás gyakori kellékévé vált a középkori Énekek éneke-kommentárok-nak. Toposszá válását jól mutatja, hogy az órigenési definíció a későbbi kommentárokban rendszeresen megjelenik, de mindig röviden, egyszerűsödve, új elemekkel nem bővülve.

A hatodik, hetedik és nyolcadik bekezdés származik Nicolaus de Lyra *Postilla super Cantica canticorum*ának 1. fejezetéből. Mint már volt róla szó, az Énekek énekéről alkotott értelmezési lehetőségek nehezen sorolhatók be a C-típusú előszavak bármelyik jellemző témakörébe.

¹¹ Dám Ince, *A szeplőtelen fogantatás védelme Magyarországon a Hunyadiak és a Jagellók korában*, Róma, 1955; Deák Viktória Hedvig, „»Mária, aki anyja méhében megtisztult az eredeti büntől.« Aquinói Szent Tamás Mária eredeti büntől való mentességéről”, in *A Szeplőtelen Fogantatás Dogmája* (Sapientia Füzetek 7), Vigilia Kiadó, Budapest, 2007, 25–44.

¹² Órigenész, *i. m.* (vö. 4. j.), 25, 31.

A tagolásom szerinti kilencedik fejezetnél, melyről már szintén esett szó, a prológuš megszakad. Ennél a pontnál a C-típusú előszavak három témaköre nem szerepelt még Andreas Pannonius kommentárjában. Elképzelhető, hogy ebből a háromból, azaz az *ordo libri*, az *utilitas* és a *cui parti philosophiae supponitur* témaköréből szerepelhetett valamelyik az elveszett kódexlapon? Az *ordo libri* témaköre azt vizsgálja, hogy a szerző hogyan rendezte el az anyagot, a szöveg hány részre oszlik, az egyes részeknek kik a szereplői. Bár bizonyítékkal nem szolgálhatok arra, hogy ez a témakör valóban szerepelt Andreas Pannonius kommentárjának elveszett lapján, felmerül annak a lehetősége, hogy előszavát az *ordo librivel* fejezte be. Nagyon távoli bizonyítékot jelenthet, hogy a szerző mindig pontosan meghatározza, hogy az Énekek éneke egy-egy fejezetén belül ki és hány versen keresztül beszél. Az *utilitas* témakörének jelenléte az előszó elveszett részében nem valószínű, mivel a Biblia könyveinek esetében a hasznosság nem szorult külön magyarázatra. Hátra van még a *cui parti philosophiae supponitur*, azaz jelen esetben az Énekek éneke elhelyezése a filozófián belül. A témakör gyakran felbukkan Énekek éneke-kommentárok előszavaiban, valószínűsíthető, hogy Andreas Pannonius is ismerte Salamon könyveinek megfeleltetését a filozófia három ágával. Órigenés alapján sok kommentáráró az Énekek énekét a filozófián belül a teóriával azonosította. Ez könnyen összeegyeztethető lehetett Andreas Pannonius mint karthauzi szerzetes felfogásával, aki kommentárjában több Énekek éneke-szöveghelyet magyaráz a szemlélődés és a *vita contemplativa* fogalmával. Így nem lehet teljességgel kizárni, hogy az elveszett rész a *cui parti philosophiae supponitur* témakörét is tartalmazhatta.

A kézirat kodikológiai szempontú vizsgálatai során még néhány megállapítást tehetünk az elveszett lappal kapcsolatban. A hiányzó lap (fol. 6) rectóján vagy versóján már biztosan elkezdődött az *Expositio super Cantica canticorum* első fejezete, mivel a fol. 7^r tetején a másoló feltünteti az első caput sorszámát (C I). Ezt a sorszámozást minden recto oldalon megtaláljuk az egész kommentárban. A szöveg lapszédíszjei is arról tanúskodnak, hogy az elveszett lapon kezdődött az Énekek éneke 1,1 versének magyarázata: az Énekek éneke többi hét fejezetéhez kapcsolódó szövegmagyarázatok következetesen növényi ornamentikával díszített oldalakon, iniciáléval kezdődnek (31^v, 53^v, 61^r, 71^v, 87^r, 93^r, 99^v). Növényi ornamenteek ezeken kívül csak Andreas Pannonius előszavának kezdetét (5^r) díszítik. Joggal feltételezhetjük, hogy az első fejezet elején is a többihez hasonló díszítés volt, amely a hiányzó lap rectóján vagy versóján lehetett.

(5ⁱ) **Incipit prologus fratris Andree Panonii in novam compilationem super Cantica Canticorum Salomonis**¹³

Prol. 1. Quia enim opifex Deus est principium et finis omnium rerum dicente divino sermone Apoc. 1.: *Ego sum alpha et omega, principium et finis* (Apc 1,8) – alpha namque est prima littera apud Grecos, et omega ultima, per quas preclare datur intelligi, quod Deus sit principium omnium effectivum et finis, secundum quem omnia ordinantur – ab illo igitur principio Patris lumine, a quo procedit omne datum optimum, et omne donum perfectum est, quod illuminat et intellectum dat parvulis, id est humilibus, et revelat profunda mysteriorum, et abscondita producit in lucem, imploro auxilium, ut meritum beatissime illibateque Virginis Marie sue Genitricis gloriose, per quam omnis gratia ad nos derivatur, ad cuius honorem et laudem hoc dedicavi opusculum, ut felicem et utilem faciat decursum.

Prol. 2. Sed forte aliquis occurrat et dicat, quid opus est amplius elaborare, si ante mille annos et post tam multis voluminibus stilo prorsus mirabili et divinis ingeniis huius libri editiones a doctoribus scripte manent. Sed depone, queso, quisquis talis es, hanc sollicitudinem! Non te res ista trahat ad inertiam! Hunc namque nobis ex veteribus abstulere et ego post me venturis aufero sollicitudinem. Decem adhuc annorum redeant milia secula, seculis aggregentur, nunquam satis laudabilis erit¹⁴ beatissima Dei Genitrix Maria a mortalibus. Nunquam ad amorem Dei excitandam eiusdemque Virginis et honorem precepta sufficient. Nunquam acutis ingeniis iter obstruetur ad novarum rerum indaginem. Bono igitur animo simus! Non laboramus in irritum. Non frustra laborabunt, qui post multas etates sub fine mundi senescentis orientur. Unde quidam eleganter dixit: *Ars crescit, vita decrescit*.¹⁵

Prol. 3. Sed ne verbis perefflui videar, ad rem ipsam venio, de qua fari gestio. Stultum est enim ante historiam verbis efflui, in ipsa autem historia succingi, quia brevis delectat, longa autem oratio fastidium parere consuevit. Salomon rex vere pacificus Divino Spiritu instinctus hunc edidit librum de nuptiis Christi, qui verus est rex, illibateque Virginis matris eius, quam primo sibi fide desponsavit et post Spiritu Sancto fecundante in utero eius virginali modo mirabili humanam naturam sibi inseparabiliter univit. De quibus ipse dominus Christus divino sermone Mathei 22. depinxit: *Simile est* – inquit – *regnum celorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo* (Mt 22,2). Tunc autem Deus Pater eternus fecit nuptias Filio suo, quando naturam humanam copulavit divine nature in uno supposito, que quidem nuptie celebrate fuere in virginali utero beatissime Marie, quando Verbum caro factum est. Unde Christus dominus verus Deus et verus homo exivit salvo signaculo Virginis, tamquam sponsus de thalamo suo.

Prol. 4. *Super quibus nuptiis rex Salomon Spiritu Sancto dictante epithalamion edidit, quod est canticum nuptiale Christi et Virginis matris eius* (5^v) *gloriose, quod preclare Canticum canticorum nominavit, eo quod alia cantica superexcellit. Sicut enim dicitur Rex regum et Dominus dominantium Christus, et mater eius gloriosa Virgo virginum et Regina reginarum Dominaque dominarum, sic, sic eorum epithalamion Canticum canticorum ob excellentiam et dignitatem vocitatur.*

¹³ A szöveget betűhűen írtam át, kivéve a *ti-ci* és *v-u* alakváltoztatokat, amelyeket a klasszikus helyesírás szerint egységesítettem. A kézirat központosítását, valamint a kis és nagy kezdőbetűk használatát szintén egységesítettem, a szöveg rövidítéseit, ligatúráit jelzés nélkül feloldottam.

¹⁴ A szövegben: laudabiliter.

¹⁵ *Proverbia sententiaeque Latinitatis Medii Aevi*, gesammelt und hrsg. von Hans Walther, Göttingen, 1963, 1389.

Prol. 5. *Est tamen obscurissimus liber iste in eo, quod commemorantur persone in illo, quasi enim comico stilo compositus est.*¹⁶ *Loquitur enim parabolice de amore mutuo sponsi et sponse, sed quis iste sit sponsus, clare non apparet ex littera, propter quod varie adversis Novi et Veteris Testamenti doctoribus accipiuntur.*

Prol. 6. *Quiddam enim perversi Hebrei, qui solum, que sunt carnis, sapiunt, viri futiles et ignavi asserunt, quod hic ad litteram accipitur ipse Salomon et sponsa eius, filia pharaonis, uxor predilecta. Sed hec traditio tam a Veteris quam a Novi Testamenti veris doctoribus tamquam erronea et falsa refellitur, quia licet hic amor inter sponsum et sponsam potuerit esse licitus, utpote infra limites matrimonii contentus, tamen carnalis fuit. Et frequenter talis amor habet aliquid inhonestum et illicitum adiunctum, propterque descriptio talis amoris ad sacros Scripture libros non convenit, qui canonici nuncupantur, presertim quia huiusmodi libri Spiritu Sancto dictante sunt editi. Salomonis autem amor et delectamenta ad uxorem suam fuere carnalia propter delectationis experientiam. Nec dignum quoquo pacto erat, quod talis amor carnalis Spiritus Sancti revelatione ad aliorum cognitionem deveniret.*

Prol. 7. *Hic autem liber ab initio tam a Veteris quam a Novi Testamenti doctoribus inter canonicos libros merito connumeratus est, ut patet per sanctum Ier. in prologo galeato, qui ponitur super librum Regum et quadrat omnibus Veteris Testamenti libris.*

Prol. 8. *Alii doctores Hebreorum dixere, quod iste liber loquitur de amore Dei et plebis Iudaice, quam sibi desponsavit in legis datione Exodi 20. (cf. Ex 20,7-17), et ita habuit eam, ut sponsam predilectam. Expositores vero catholici communiter dicunt, quod hic liber parabolice loquitur de amore Christi et ecclesie accipiendo ecclesiam prout dividitur contra synagogam, que processit de latere Christi dormientis in cruce, sicut Eva formata fuit de costa Ade dormientis. Et sic tam Hebreorum quam Christianorum doctores ad suam partem litteram huius libri applicare nituntur.*¹⁷

Prol. 9. *Verum obmissis Hebreorum opinionibus et controversiis ego fidem et doctrinam apostolicam iuxta symbolum apostolorum credo <...> ecclesiam sanctam catholicam, que est totius populi Christiani congregatio toto orbe terrarum diffusa, que propter fidei et caritatis unionem una ecclesia dicitur catholica, cuius caput in persona Christi Romanus dignissimus presidet pontifex, qui vice ipsius Christi fungitur loco beatissimi Petri apostoli, cui divino sermone dicitur: *Tibi dabo claves regni celorum* etc. Math. 26. (Mt 16,19), sub quo articulo omnia ecclesie sacramenta continentur, et quicquid sacra catholica credit ecclesia, que errare nusquam potest, quoniam fundata est supra firmam petram, hunc igitur librum Canticum canticorum non modo in speciali appropriat beatissime illibateque Virgini Marie Genitrici Dei et Domini nostri... [6^{r-v}]*

¹⁶ Vö. PL 117. c. 295: „Salomon, inspiratus divino Spiritu, composuit hunc libellum de nuptiis Christi et Ecclesiae, et quodammodo epithalamium fecit Christi et Ecclesiae, id est canticum super thalamos. Unde et Cantica canticorum vocavit hunc libellum, quia omnia cantica superexcellit. Sicut enim dicitur rex regum et Dominus dominantium, et solemnitas solemnitatum, sic dicuntur Cantica canticorum ob excellentiam et dignitatem. Est autem in hoc obscurissimus iste liber, quia nullae ibi personae commemorantur, et quasi comico stylo compositus est.”

¹⁷ *Biblia cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos S. Hieronymi et adnotationibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering, Venezia, [Bonetus Locatellus], pro Octaviano Scoto, VI. Id. Sext. 1498. – OSZK, Inc. 131, vol. 2. CC^v, CIH 668.*